

ЗОНИТЕ ЗА СИГУРНОСТ В ЧЕРНОМОРСКИЯ РЕГИОН

Проф.д.ик.н. Нина Дюлгерова

Динамиката на промените през първото десетилетие на 21 век преформулира както приоритетите в глобален, регионален и субрегионален план, така и ситуирането на субектите в международната стратификация. В миналото остана биполярното противопоставяне, а акцентите на съвременността очертават новите зони на сигурността. Една от тези зони, с висока степен на интензивност, е Черноморският регион. В географски план Черноморският ареал обединява държавите от европейското и кавказското постсъветско пространство, балканските членове на ЕС (България и Румъния), както и стратегическите партньори на Бюрксел – Русия и Турция. Този регион концентрира вече не толкова конюнктурните конфигурации и съюзи на регионално ниво, колкото стратегическите цели на глобалните играчи.

Датата 11 септември 2001 г., превърнала се в своеобразна граница между старото и новото време, засилва важността на два феномена, белязани с печата на глобализма – сигурността и енергетиката. Всеки един от тях е както самостоятелна тема и процес, така и тясно обвързан с другия. Тази симбиоза слага своя отпечатък върху всеки факт и явление в регионалното и глобалното пространство. Битката за евразийските стратегически суровини, която концентрира политическите, дипломатическите и военните енергии на водещите държави (САЩ и Русия), оказва съществено влияние върху акцентите и целите на такива международни организации като Организацията на обединените нации (ООН), Европейския съюз (ЕС), НАТО, ОССЕ, ОЧИС. В индивидуален и комплексен план всеки един от тези субекти се сблъсква с предизвикателства, които преминават през широкия спектър от кавказките

и балканските неизвестни, през засилващата се руска енергийна мощ до косовската независимост, очертаваща динамичните промени в международноправните параметри на политическата конюнктура.

През последните години зоните за сигурност в Черноморския регион се определят от геоенергийните планове за производство и транзитиране на нефт и газ. Освен това, те са съставна част и от сложния процес на трансформация, променящ парадигмата на суверенитета и легитимността, определящ международноправната рамка на света след Втората световна война. Обект на настоящата статия е изследването на тези два проблема, които очертават геополитическата рамка на сигурността в Черноморския регион.

* * *

През последните години в геополитическите анализи се налага терминът Разширен Черноморски регион (Wider Black Sea), който очертава „евроазиатския коридор на енергоносители, обединяващ евроатлантическата система с каспийските източници на енергия и държавите от Средна Азия”¹. Освен това Черноморската система се разпространява „на север от Приднестровието, Одеса и Сухуми. Устойчивата система предопределя необходимостта от разрешаване на „замразените конфликти” по северно-източната дъга и достъп до големите търговски реки, вливащи се в Черно море - Дунав, Днестър и Днепър”². В Разширения Черноморски регион също така трябва да бъдат включени и трите държави на Южен Кавказ – Грузия, Армения и Азербайджан³.

Черноморско-Каспийският ареал има по-разширени географски параметри и се възприема като стратегически мост, свързващ Европа с Близкия Изток, Централна Азия и по-далечните региони в Югоизточна Азия и Китай. Геостратегическите цели на водещите актори в региона го превръщат в основен елемент от енергийните им планове.

Терминът Централна Евразия в продължение на десетилетия обединява първо руското, а след това съветското средноазиатско и кавказко геополитическо пространство, а след края на Студената война очертава региона Централна Азия с Афганистан, Южен Кавказ (Азербайджан, Армения и Грузия), Турция, руския северен Кавказ (в зависимост от конюктурата), Иран. Със засилване на енергийната зависимост на Европа от стратегическите суровини на Русия и Каспийския регион, нараства значението на България, Гърция и Румъния като транспортни коридори на газ и нефт. Този проблем, съчетан с релевантните етнически, конфесионални и социални проблеми в Кавказ, Централна Азия и Балканите, предопределя разширяването на съдържателната характеристика на термина Централна Евразия в посока към Балканите.

Кавказкият регион е неразривен сегмент от Черноморската система, която все повече съсредоточава регионалното и глобалното противоборство. Черноморската синергия като един от етапите в европейските инициативи, насочени да утвърждават ролята на ЕС като активен участник в Черноморския район, е предопределена да отчита различията в държавната организация на страните, различното ниво на демократизация на обществата, различната сила и активност на гражданските структури, които са свързани предимно с проблемите на контролираната нестабилност около „замразените конфликти”, с рисковете от политическата инструментализация на енергийните проекти, с въпросите на обществения модел в Източното Черноморие (проблеми на мултиетническата демокрация, правата на човека, реформата на сектора за сигурност, борбата с трансграничната организирана престъпност, проблеми на управлението и липсата на икономическо развитие, с недостига на социална сплотеност и др.).

Наблюдаваната в редица страни от Черноморския регион асиметрия в икономическото развитие и състоянието на гражданското общество продължава да е препятствие за ефективното участие в съвременните процеси на интеграция, което следва да се преодолява чрез засилено сътрудничество и помощ за прилагане на утвърдените добри практики, характерни за развитите общества.

Битката за диверсификация на енергийните доставки и трасета се развива под знака на руските и европейско/американските проекти, които плътно обхващат Каспийско-Черноморския ареал. Той вече включва не само традиционните Централна Азия и Кавказ, но в пълна степен и Балканския регион като неотменна част от нефто-газовите маршрути. Все по-често в политическото и медийното пространство имена като „Южен поток“, „Северен поток“, „Бял поток“, „Набуко“ се превръщат в ключови символи, обединяващи в себе си геополитическите акценти, противоборства и тактически или стратегически победи. Едва ли има в международен план политик и дипломат, който да не е изкушен от енергийните проекти, обединяващи/разединяващи държавите, управляващите елити, вътрешната и международната опозиция. Влизането на България и Румъния в Европейския съюз променя не само тяхното място в геополитическия пъзел, но и ролята на Черноморието в регионалните и глобалните енергийни стратегии.

През последната 2009 година Черноморският регион се превръща в своеобразен водораздел на руско/американското противопоставяне. Първата година от управлението на американския президент Барак Обама беше сериозно изпитание за неговия екип. Американската администрация изнесе негативите от финансовата и икономическата криза във вътрешнополитически план, но и се опита да направи плавен прехода към конструктивен диалог със света и в частност с Русия. Кремъл също трябваше да се справя с проблемите на икономическата криза, засилващата

се (особено през последните месеци) вълна от терористични акции върху територията на Федерацията и с нарастващото съпротива на европейските държави-потребители на газ на политиката на „Газпром“.

Влияние върху енергийния пъзел на Черноморската карта оказват и етническите и конфесионалните конфликтни огнища, които характеризират процесите в различните части на постсъветското пространство и на Балканите. До 2008 г. акцентите в черноморското геополитическо пространство се концентрират върху казуса Косово (на Балканите) и върху „замразените конфликти“ (в постсъветското пространство). Тази година обаче се оказва решаваща за коренната промяна в тази сфера на сигурността.

2008 година преминава под знака на два ключови проблема – енергийни коридори и „замразени конфликти“. Те са в тясна обвързаност с европейската сигурност и (не)зависимостта на ЕС от руската енергийна система. Едва ли предишните години от 21 век са били с такава висока степен на динамичност и непредсказуемост, наситени с толкова политическо напрежение, и с толкова многобройни избори в ключови държави, свързани с двата основни проблема на 2008 година. Този процес обаче продължава и през 2009 и 2010 година, което вече очертава параметрите на взаимнодопълващите се тенденции – изборите като демократична форма на обществено развитие в черноморските държави и променящите се акценти в черноморската енергийна политика на сигурност в региона.

През 2009 и началото на 2010 г. парламентарните и/или президентските избори в Молдова, Украйна, Румъния, България, Гърция оказват съществено влияние върху сложната геополитическа и геоенергийна карта на Черноморския регион. Спечелването на парламентарните избори в Молдова от опозицията задълбочава конституционната криза, но също така превръща тази държава в

своеобразен залог за баланс между Румъния и Русия. Същевременно изявеното желание на Букурещ в началото на февруари 2010 г. за разполагане на американските елементи на ПРО на румънска територия предизвиква изявлението на президента на Приднестровската република Игор Смирнов за разполагане на руските комплекси "Искандер" на територията ѝ.

Върху черноморската геоенергийна конфигурация сериозно влияние оказват парламентарните избори в България от юли 2009 г. Новото правителство на Бойко Борисов подложи на сериозна преоценка българското участие в руските енергийни проекти - АЕЦ „Белене”, газопровода „Южен поток” и нефтопровода „Бургас-Александруполис”. Подаваните от София разнопосочни сигнали в широкия спектър между категоричния отказ и колебливото, с уговорки, съгласие активизира съседните на България държави. Много бързо заявка за участие в „Южен поток” дават Турция и Румъния. Анкара с активната подкрепа на Москва и Рим осъществява поредица от дипломатически срещи, завършващи с политически декларации, легитимиращи турското присъствие в енергийния проект „Южен поток”.

Парламентарните избори в Гърция изменят политическата конфигурация, но подобно на Германия, промени в енергийната политика на държавата присъстват единствено в предизборната риторика. Атина, подобно на Анкара и Букурещ, е последователна в отстояване и разширяване на участието си в енергийните проекти, ориентирани към решаване на европейските нужди от стратегически суровини.

Сериозно влияние върху геополитическата ситуация в Черноморския регион оказват и президентските избори в Украйна, чиито победител е новият президент Виктор Янукович. Отказът от проамериканския курс на неговия предшественик Виктор Ющенко и ориентирът към баланс между Брюксел и Москва, основаващ се върху руско-украинското ефективно

сътрудничество в газовата сфера, са основните акценти на Янукович. Друг очакван ход от негова страна е изявлението, че членството на Украйна в НАТО не е сред актуалните външнополитически приоритети.

Паралелно с промяната в Киев приключва и утвърждаването на Абхазия като съществена част от руското геополитическо пространство. Подписаните в средата на февруари 2010 г. поредица от споразумения между руския президент Дмитрий Медведев и абхазкия му колега Сергей Багапш превръщат Абхазия в руски форпост в кавказкия регион. Подобен процес, но не с такава медийна публичност, протича и в Южна Осетия.

* * *

Промените, настъпили през 2008 г. очертават и новите характеристики на зоните на сигурност в Черноморския регион. Това се отнася както към „замразените конфликти” в постсъветското пространство, така и към балканския казус „Косово”.

Косово остава своеобразният тлеещ анклав на напрежение на европейския континент със засилващ се европейско-атлантически акцент. Косово продължава да бъде препятствието за членството на Сърбия в европространството. Нещо повече, в политическото и публичното пространство все по-често се акцентира, че нейната европейска съдба трябва да бъде предшествана от членство в НАТО и то обвързано със съдбата и бъдещето на Косово.

Новият статут на Южна Осетия и Абхазия обаче решава проблем на Русия, но не и на Грузия и нейните поддръжници, независимо от получаваната активна политическа, финансова и военна подкрепа. Грузинската криза излиза извън рамките на регионалните конфликти. Като част от евразийското пространство, което съсредоточава глобалното противоборство, териториалните проблеми на Тбилиси се превръщат в катализатор на геополитическите процеси. След разпадането на СССР Грузия преминава през дългия път на историческата емоция, на отказа от

приемане на променящите се реалности и на стремежа към реализирането на неосъществими, а също така и пагубни за грузинското общество, цели.

Освен това признаването на независимостта на Южна Осетия и Абхазия от страна на Русия променя акцентите в постсъветското пространство и в глобалния свят. Заедно с Косовския суверенитет балканският и кавказкият казуси се превръщат в своеобразен тест за действие на съществуващите международноправни норми и филтър във формирането на новата международна стратификация. Не може да се елиминира и обстоятелството, че новият международноправен формат на тяхното съществуване изпълва с ново съдържание термини като буферни и проблемни зони.

В Приднестровието и Нагорни Карабах тези процеси са много тясно преплетени с процеси не само в постсъветското пространство, но и извън територията на бившия Съветски съюз. Развитието на Приднестровието е силно зависимо от засилващите се тенденции към сближаване между официалната власт в Молдова и Румъния. Там може да се говори за една интересна обвързаност, която е преплетена с резултатите от президентските избори в Украйна. Реакциите на Букурещ и Тираспол са показателни и за тяхното позициране в руско-американското съперничество в региона.

В Нагорни Карабах проблемите са зависими от един много широк спектър от акценти – процесите в Иран, Турция, Азербайджан, Армения със сериозен енергиен привкус. Това се отнася както за отношенията Армения-Турция със засилващата се тенденция към сближаване, но с прекалено много препятствия, които имат своите исторически корени. Проблемите кореспондират и с непроменените амбиции на Турция да използва максимално газопровода „НАБУКО” за свои цели. Анкара продължава да отстоява искането си Азербайджан да продава газа на Турция, а Турция да решава на какви цени ще я препраща към Европа.

Освен това Баку продължава да отстоява позицията си за Нагорни Карабах като част от азербайджанската територия, в противовес на засилващите се колебания в позицията на Анкара. Не трябва да се забравя Иран и неговата нарастваща настойчивост в утвърждаване на ядрената си програма, която предизвика силни политически и дипломатически акции от страна на САЩ, на Русия и на заинтересованите държави в региона. От значение е още един елемент, свързан с Армения. Тези дни Парламентът на Армения ратифицира споразумението за Колективните сили за оперативно реагиране на Организацията на Договора за колективна сигурност, споразумение прието на 14 юли 2009 г. на среща на лидерите на държавите-членки на ОДКС в Москва. Все повече се утвърждава усещането за реалност на думите на руския президент Медведев от февруари 2009 г., че тази организация е аналог на НАТО.

В Черноморския регион проблемните зони за сигурност през следващата година ще предизвикат силна политическа и дипломатическа активност. Те ще бъдат постоянен елемент в политическите схеми и конфигурации в Черноморския регион, които все повече ще се подчиняват на критериите на енергийна сигурност, предвид бъдещите енергийни коридори.

Многобройни са доказателствата в тази посока. Едно от тях е свързано с разполагането на американските елементи на ПРО. През последните пет години Украйна, чрез предишния президент Юшченко, беше зона на напрежение, засилваща американските позиции в Европа. Освен това през тези години Украйна беше своеобразна пионка в сложния триъгълник ЕС – Русия - САЩ. От изявленията на новия украински президент се разбра, че Украйна се връща в руско-европейска орбита. Едно от първите изявления на Янукович, че „за Украйна не е актуално членството ѝ в НАТО” активизира и американската политика на Балканите чрез Румъния и България, които играят сложна роля в Черноморския

регион. Те са членове на ЕС и членове на НАТО, но същевременно са и една много важна трансмисия за решаване на енергийните процеси в Европа. В тази сложна конфигурация от надграждане на проблеми естествена е реакцията на САЩ. Румъния, като много по-активна и много по-мобилна в решаването на своите национални интереси, беше тази, която заяви, че „ще бъде включена в системата за противоракетна отбрана на САЩ“. Не е без значение факта, че след идването на Обама на власт и особено след посещението на американския президент в Москва в началото на юли 2009 г., когато той официално заяви отказ от разполагането на такива елементи в Чехия и Полша, настъпи политическо затишие по въпроса, но не и дипломатическо. Некоординираните изявления на български политици предизвика специалното изявление на заместник-държавния секретар на Съединените щати Елън Таушър. Два важни момента има в него. С България са водени преговори, както и с другите членки на НАТО в двустранен формат, но без никакви конкретни решения. Вторият момент, който е свързан с Черноморския регион е, че не се предвижда разполагане на елементи от системата с морско базиране в Черно море и Вашингтон не възнамерява да прехвърля военни кораби в Черно море, оборудвани със система «Иджис».

Не трябва да се забравя един много важен момент – включването на Румъния и България в системата на американската ПРО поставя и двете държави в много сложна позиция, която обвързва с чужди проблеми. Ние сме членки на Северноатлантическия пакт, но не трябва да се забравя, че проблемите в Иран и Афганистан са проблеми и политика на САЩ. Румъния и България първо са членки на ЕС, политически освен географски. Европа се нуждае най-вече от нещо, което е необходимо за нея – да има своя собствена защита. В тази посока са важни два елемента на европейската сигурност, свързани с конкретни идеи. Първо – предложението на германския външен министър от февруари 2010 г. в

Мюнхен за създаването на армия на ЕС. Второ – френският и руският президенти от близо година и половина настояват за изграждането на европейска архитектура на сигурността. Всички процеси от 2008 година насам, които динамично се развиват и получават своите конкретни измерения в геополитическия и геоекономическия енергиен план, очертават няколко основни позиции и направления.

В Черноморския регион се очертават две направления, които са подчинени на силната страна на тези, които са водещи. Силната страна на Русия е работещата транспортна енергийна система със засилваща се възможност за нейното разширяване чрез бъдещите енергийни проекти. Контрапункт на този процес е разполагането на различни елементи на американската ПРО в съседни държави на постсъветското европейско пространство. До този момент този процес има ролята повече на психологически инструмент, който предизвиква съответна политическа и дипломатическа реакция.

* * *

Зоните за сигурност в Черноморския регион са ситуирани изцяло в очертавания се през последните години геополитически и геоенергиен модел. Засилващо се присъствие на Русия, както и задълбочаващо се сътрудничество с Турция определят бъдещите акценти на сигурността. В енергиен план ще продължат политическите и дипломатически совапки и декларации. Преследваната цел не е толкова строителството на гезовите и нефтени тръбопроводи, колкото политическото и финансовото позициране с ориентир към европейско-руските енергийни проекти.

Проблемните зони на сигурност като Приднестровието и Нагорни Карабах, които остават „замразени конфликти”, както и Абхазия, Южна Осетия и Косово от позицията на новия им статут, продължават да бъдат в скалата на удобните мишени за дестабилизиране на региона. Възможностите за елиминиране на подобна алтернатива са минимални, с

оглед тяхното присъствие в стратегическите планове на регионалните и глобалните играчи в Черноморския регион.

---

¹ Asmus Ronald D. and Bruce P. Jackson. The Black Sea and the Frontiers of Freedom. Policy Review, N125, June /July 2004

² ibidem.

³ ibidem.